

Zeydiliğin Tarihsel Süreçte Oluşumu ve İmamiyye ve İran ile İlişkisi

Selim Öztürk*

Öz

Makalede tarihsel olarak Zeydiliğin politik bir hareket olarak ortaya çıkışına değinilmekte ve Haşimoğulların Emevilere karşı iktidar kavgasında Hz. Hüseyin'in kıyamından sonra ikinci büyük Haşimi kıyımı olarak görülmektedir. Zeydilik süreç içerisinde Mutezile itikadı ve Hanefi fıkından beslenerek mezhepsel özellikler edinmiştir. İmamiyye gibi gaip imamlara değil somut insani özelliklere sahip cesur ve huruç başlatabilen imamların dini ideolojisi olan Zeydiyye inancı, iktidarları yıkmayı başaramayınca bölgeselleşmiştir. Hazar Denizinin güneyi ve İran'ın kuzeyindeki Taberistan, Deylem ve Gilan ile Yemen'de bölgeselleşerek yayılan Zeydiyye'nin İran kolu 16. ve 17.yy'da İmamiyye'nin güçlü nüfuzu altında erimiş fakat Yemen'deki kolu günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. 9.yy'dan beri süregelen ve 1962 yılında iç savaş ve devrim sonucunda sona eren Zeydi imamet 2004 yılında Seyyid soyundan Husi ailesi önderliğinde tekrardan huruç hareketi başlatmış ve Suudi destekli Ali Abdullah Salih rejimi ile çatışmaya girişmiştir. 2011'den sonra başlayan iç savaş sonucunda Husiler İran ve Hizbullah tarafından desteklenmiş ve İmamiyye mezhebinin etkisi de Yemen'in Husi bölgelerinde yayılma imkânı bulmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeydilik, İmamiyye, Yemen, Husi, İran.

The Rise of Zaydism in History and its Relation with Twelverism and Iran

Abstract

The article points out the rise of Zaydism as a political movement and regards it as the second Hashemite revolt against the Umayyads. Zaydism got the form of sectarian features benefiting from Mutazilite and Hanefite schools. Zaydism as an ideology of the revolt and courageous imams rather than Twelvers, who believed in millenarianism, aimed to overthrow the ruling regimes at first, but regionalized then. The Iranian branch of Zaydism expanded in Tabaristan, Daylam and Gilan, then dissolved under Twelver Shi'a in the 16th and 17th centuries but the Yemeni branch sustained until the present. Zaydi Imamate lasted from the 9th century to 1962 and was toppled by a republican revolt. A Zaydi revolt led by the Houthis broke out in 2004, and clashed with Saudi backed Abdullah Saleh regime. The Houthis were supported by Hezbollah and Iran during the civil war after the Arab Spring in 2011; and the influence of Twelver Shi'a found opportunity for expansion in Yemen.

Key Words: Zaydism, Twelver Shi'a, Yemen, Houthi, Iran.

*Dr., Öğretim Üyesi | Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü | selimthe4th@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3629-0989

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 94, Bahar 2019, ss. 89-106.

Gönderim Tarihi: 11 Haziran 2019 | Kabul Tarihi: 27 Haziran 2019

Giriş

Zeydi mezhebini tanımlamak gerekirse dini bir ideoloji olarak adlandırmak en doğrusu olacaktır. Çünkü Zeydiyye'nin ilk ortaya çıkışı itikadi nedenlerden ötürü değil politik sebeplerden dolayı olmuş ve iktidar kavgasının sonucunda siyasal bir hareket olarak şekillenmiştir. İmam Zeyd, Hz. Hüseyin'in torunu olup dördüncü İmam olarak bilinen Zeynelabidin'in oğlu, üçüncü İmam Hz. Hüseyin'in torunudur. Zeynelabidin ve Çinli bir cariye'den doğan İmam Zeyd, ağabeyi İmam Hz. Muhammed Bakır tarafından yetiştirilmiştir. Tarihsel olarak Şia bilindiği üzere üç ana mezhebe bölünmüştür. Bunlardan en yaygınını İmamîyye ya da İsnâaşeriye yani On İki İmam Şia'sı olarak bilinen İmam Muhammed Bakır'ın oğlu Cafer-i Sadık'ın takipçilerinin başını çektiği koldur. Diğeri ise Cafer-i Sadık'ın oğlu İsmail'i imam kabul eden takipçilerinin başını çektiği, Yedi İmam Şia'sı olarak da bilinen ve bir dönem (9. Ve 10. yüzyıllarda) neredeyse İslam beldelerinin çoğuna hâkim olan, hatta Abbasi hilafetini bile kuşatan İsmailiyye mezhebidir. Bunların yanında İmam Zeyd'i de beşinci imam olarak görenlerin yolu olan ve Beş İmam Şia'sı olarak da bilinen Zeydiye mezhebi bulunmaktadır.¹ İmam Zeyd, Medine'de 699 yılında doğmuştur. Babası Zeynelabidin ve ağabeyi Muhammed Bakır'ın sessiz ve isyandan uzak duran politik tavırlarının aksine dedesi Hz. Hüseyin gibi kıyam prensibini benimseyen bir yol izlemeyi tercih edecektir. Bilindiği üzere Emeviler Hz. Ali'nin ölümünden sonra hilafeti ele geçirerek saltanat sistemini zorunlu kılmışlardır. Hilafetin Alioğullarında olduğunu iddia edenler de İmam Hüseyin etrafından toplanıp Hüseyin'i Küfe'ye, Emevi karşıtı ayaklanmanın başına geçmesi için davette bulunmuşlardır.² Hüseyin, Küfe'ye hareket ederken şimdiki Irak'ın Kerbela bölgesinde Emevi Halifesi Yezid'in kuvvetleri tarafından 680 yılında şehit edilmiştir. Aslen politik bir iktidar kavgasının ürünü bu olay, tarihsel süreçte mezhep statüsüne bürünecek, Şia yani yardımcıları adını alarak otoriteyi temsil eden Sünniliğin karşısında muhalif bir fırkanın temellerini oluşturacak ve ilerleyen dönemlerde buradan birden fazla alt mezhepler türeyerek hepsi itikadi özellikler edineceklerdir.

1 Mustafa Öz, "Zeydb. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, 2000, s. 45; Yusuf Gökalp; "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 2, 2007, s. 57; Kadir Demirci, "Günümüzün Önde Gelen Yemenli Zeydi Alimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, 2009, s.170; İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, 1989, s.83; Yusuf Gökalp, "Politik-Karizmatik Liderci Anlayışın Bir Tezahürü Olarak Zeydilik", *Dini Araştırmaları*, Cilt:10, Sayı:30, 2007, s.275 ; Thomas Juneau, "Iran's Policy Towards the Houthis in Yemen: A Limited Return on a Modest Investment", *International Affairs*, Cilt. 92 , Sayı: 3, 2016, s. 651; Nimrod Hurvitz, "Early Hanbalism and the Shi'a" ,*The Sunna and Shi'a in History : Division and Ecumenism in the Muslim Middle East* içerisinde, ed. Ofra Bengio and Meir Litvak , Palgrave Macmillan, New York 2011,s.39; Muhammed b. Abdal Karim Shahrastani, *Muslim Sects and Divisions*, çev. A K Kazi ve J G Flynn, Kegan Paul International, London, 1984, ss. 164-165.

2 Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu", ss.58-59; Öz, a.g.m, s. 46.

İmamiyye'nin kurucusu Cafer-i Sadık'ın görüşlerinden farklı olarak İmam Zeyd'e göre İmam olacak kişi sessiz ve beklemede kalmamalı, kıyam hareketi başlatarak zalim idareciye karşı inananların başına geçmeliydi. İsyanını somut bir şekilde ortaya koyarak göstermelidir. İmam Zeyd tıpkı dedesi Hüseyin gibi kendisini kıyamın önderliğini yapması için davet eden Küfelilere uyararak Medine'den Küfe'ye hareket etmiş ve isyanı örgütlemeye koyulmuştur. Bu özelliği ile On İki İmamcılığın takiyye metodunu da reddetmektedir. Hatta İmam Zeyd'in imamlık için kıyam şartını koşul olarak belirtmesi ağabeyi Muhammed Bakır ile arasında ihtilafa da neden olmuştur. İmam Muhammed Bakır babaları Zeynelabidin'in de sessiz tavır takınarak isyandan uzak durduğunu, onun da mı imamlığının sorgulanması gerektiği sorusunu İmam Zeyd'e yönelttiği iddia edilmektedir.³ İmam Zeyd'in İmamiyye (On İki imam) ve İsmailiyye'den ayrılan diğer bir yönü de imametin sadece Hz. Hüseyin soyundan değil Hz. Hasan'ın soyundan gelen biri tarafından da iddia edilebileceğiydi. Diğer ikisinde (İmamiyye ve İsmailiyye) ise sadece Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler imamete talip olabilirlerdi. Örneğin 762'de Hz. Hasan'ın torunları olan Muhammed ve İbrahim'in Medine ve Basra'daki isyanları Zeydi isyanları olarak kabul edilmiş, bu iki peygamber torunu da Zeydilerce imam olarak görülmüşlerdir.⁴ Ayrıca Zeydi öğretiyeye göre Şeyhayn düşüncesi diye bilinen ve On İki İmam Şia'sının görüşleri ile çakışan bir ayrım bulunmaktadır. İmam Zeyd kendisini destekleyen Küfe'li tebaa Hz. Ali'den önceki üç halife hakkında ne düşündüğünü sorduklarında Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkında teberrî (uzlaşmak) etmemiş, bu halifelerin efdal (daha faziletli) olmasa da mefdul (daha az faziletli) olduklarını savunmuştur. Burada Zeydi inançtaki efdal-mefdul olayı doğmuştur. İmam Zeyd'e göre Hz. Ali inananlara liderlik yapabilmek için en doğru ve en iyi yani efdal kişidir, fakat inananlar arasında nifak çıkmaması için Hz. Ebubekir'in mefdul yani hilafete daha az uygun kişi olduğu bilirse de kabul etmek zorunda kalınmıştır.⁵ Çünkü Hz. Ali Bedir, Uhud ve Hendek savaşları esnasında Kureyş'ten pek çok kişinin kanını dökmüş olması nedeniyle sonradan da Müslüman olmuş pek çok Kureyşlinin daha akrabalarının kanları kurumadan bu gerginliği unutabilmeleri mümkün görülmemekteydi. Bu yüzden daha mülayim, ılımlı ve daha tecrübeli olduğu bilinen Hz. Ebubekir'in hilafet makamına getirilmesi ehven olarak görülmüştür. İmam Zeyd de bu

3 Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu", 61; Kadir Demirci, "Çağdaş Zeydi Âlimlerle Zeydiyye ve Hadis Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2006, s.153; Gökalp, "Politik-Karizmatik", s.276; Öz, a.g.m., s.46.

4 Öz, a.g.m., s. 46; Gökalp, "Zeydiyye", 63-64; Yusuf Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 2007, s. 109.

5 Öz, a.g.m., s. 51; Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu", ss. 60-61; Shahrastani, a.g.e., s. 133.

düsturdan hareketle Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hakkında teberri edilmemesi gerektiğini savunmuş fakat bu olay Küfelilerin tepkisine neden olmuştur. Sırf bu nedenle Küfe ahalisi İmam Zeyd'in arkasında durmamışlar ve Emevi Halifesi Hişam'ın kuvvetleri Küfe'ye intikal ettiğinde İmam Zeyd'i yalnız bırakmışlardır. Bu nedenden ötürü tarihte ilk defa İmam Zeyd bu topluluğa *rafizi* yani 'terkedenler' ismini vermiştir.⁶ Daha sonradan Sünni literatüre de yerleşecek bu *rafizi* kelimesi kötü anlamda Şia için kullanılagelecektir. Ayrıca İmam Zeyd'e göre imamet gaip yani gizli olamaz ve ezoterik-mistik anlamlar taşıyamazdı. Bir çocuk veya kaybolmuş bir kişinin geri döneceği fikri üzerine imamet tesis edilemezdi. İmam Zeyd bu meseleye daha somut bakmış ve imam olacak kişinin yaşayan, tecrübeli ve pek çok insani üstün meziyetler gösterebilen, dini anlamda donanımlı ve faziletli, kıyamda bulunacak ve huruç edebilecek kadar da cesur olması gerektiğini vurgulamıştır. Hatta imamlığın birbirinden habersiz olmak şartıyla birden fazla kişide de görülebileceği; bunların birbirlerini öğrendikten sonra en erdemli ve faziletli olanına biat etmeleri gerektiği öğretisini ortaya atmıştır.⁷ Aslında İmam Zeyd bu metotla kendisinin başarısız olmasından sonra da huruç ve kıyam geleneğinin Emevi hanedanına karşı devam etmesi gerektiği inancıyla hareket etmiştir. İktidar kavgasında pek de pes etmeye niyetli olmayan İmam Zeyd hilafetin Haşimoğullularının olması gerektiğine inanmakta ve bu yolda mücadele yöntemiyle başarıya ulaşmaya çalışmaktaydı. İmam Zeyd aynı zamanda Emevilerin bir devlet ideolojisi olarak da benimsediği Cebriyye fikrine karşı Kaderiyye ekolünün savunucu olmuştur. Emevi destekli Cebriyye'ye göre her şey Allah'ın takdir ve rızası ile gerçekleşmektedir ve bunu ölümlü insanlar değiştiremezler; bu yüzden kaderlerine rıza göstermek zorundadırlar. Emeviler bu anlayışı kendi lehlerine uyarlamışlar ve saltanatın ve hilafetin Emevilerde olmasını Allah'ın bir takdiri olduğunu ve inananların da bu kadere ve takdire uymaları, dolayısıyla Emevi saltanatına itaat etmeleri gerektiğini alttan alta yaymaktaydılar. Fakat İmam Zeyd'e göre insan hür iradeye sahiptir ve Emevi saltanatının da değiştirilebilir görüşünü desteklemesi amacıyla Kaderiyye ekolünü öne çıkartmaya gayret göstermiştir.⁸

İmam Zeyd kendisi ile çağdaş olan Mutezile itikadının kurucusu Vasıl bin Ata'dan dersler almış ve Mutezile'nin prensiplerini benimsemiştir. Özellikle kadere bakış konusunda Allah'ın adil olduğu görüşü (el Adl esası) ve yine Mutezile'nin *Emr-ibi'l Maruf ve Nehy-i an'il Münker* (İyiliği emretme, kötülüklerden sakındırma) prensibini huruç ve kıyam yolunun meşrutiyetini

6 Öz, a.g.m., ss. 46-47.

7 Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri", 100; Öz, a.g.m., s. 48.

8 Mevlüt Uyanık, "Zeydiliğin Merkezi: Yemen", *İslami ilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:1, 2011, s. 314; Öz, a.g.m., s. 47.

sağlamak için önemli bir ilke olarak görmüştür. Yine büyük günah işleyen birisini Murcie gibi mümin ya da Hariciler gibi kâfir olarak görmemiş bunun yerine Mutezile'nin görüşü olan fasıklığı (Allah'ı isyan eden, doğru yoldan çıkan) benimsemiştir. Büyük günaha bulaşan bir kişiyi *menzile beynelmenzileteyn* (iki konum arasında üçüncü bir konum) olarak tanımlamıştır ki bu da Mutezile'nin iman esaslarından bir tanesidir.⁹ Tıpkı Mutezilede olduğu gibi Zeydiyye'de de akıl ön plandadır. Bu nedenle İmamiyye'nin gizli, ezoterik ve gaip imam veya beklenen mehdi gibi inançlarına pek itibar edilmemiştir.¹⁰ Zeydiyye itikadi konularda Vasıl bin Ata'dan etkilendiği gibi fıkhî konularda da İmam Ebu Hanife'den etkilenmiştir. İmam Ebu Hanife, İmam Zeyd'in isyanını destekleyenlerden biri olmuş, hem maddi hem de manevi olarak İmam Zeyd'e yardımda bulunmuştur.¹¹ Hatta Zeydi âlimler pek kabullenmek istemeseler de Zeydiyye mezhebi Mutezile ve Hanefilik inançlarının karmaşası bir özelliğe de sahiptir. Günümüz Husi hareketinin ilk kurucusu ve çağdaş Zeydi İmamlardan olan Bedrettin Husi'ye göre İmam Ebu Hanife Zeydi olarak kabul edilmelidir.¹² Kendilerini İmam Ebu Hanife'ye ve Hanefiliğe bu derece yakın görmelerinden ötürü Zeydiyye Sunniler tarafından da ilerleyen zamanlarda İmamiyye'den farklı bir yerde konuşlandırılmış ve beşinci hak mezhep olarak görülmüştür. Yine Bedrettin Husi'ye göre Zeydiyye, İmamiyye'den farklıdır, çünkü İmamiyye otoriteye muhalefeti ve zalime karşı huruç prensibini uygulamak yerine sessiz kalmayı ve beklemeyi tercih etmektedir, fakat Zeydiyye'de *Emr-ibi'l Maruf ve Nehy-i ani'l Münker* vacip olarak görülmektedir. Bu prensip de zalime ve adaletsizliğe karşı kıyâmı zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple Zeydiyye'nin tarihi İmamiyye'deki gibi gaip imamlar değil huruç yapan ve somut olarak yaşayan karizmatik imamlar tarihi olarak da adlandırılmaktadır.¹³ Bilindiği üzere Zeydiyye öncelikle Emevi iktidarına başkaldırının bayraktarlığını ardından da Abbasi iktidarına karşı direnişin sembolü olmuşlardır.

Mutezilenin inanç esaslarını benimseyen Zeydilik bu özelliğinden dolayı özellikle ana akım Şiiiler tarafından eleştirilmişlerdir. Çünkü Mutezilenin kurucusu Vasıl bin Ata'nın Hz. Ali'nin Cemel ve Sıffin Savaşlarını eleştirmesi ve Hz. Ali'yi haksız bulan ifadelerinin olmasından ötürü özellikle İmamiyye çevreleri İmam Zeyd'i dedesi Hz. Ali'ye karşı olanlarla beraber hareket etmekle suçlanmışlardır.¹⁴ Zeydiyye bir anlamda klasik ehl-i Hadis, Selefiye

9 Shahrastani, a.g.e., s. 132; Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri", 97-101; Demirci, "Çağdaş", s. 152; Gökalp, "Politik-Karizmatik", ss. 277-278.

10 Doğan, a.g.m., s. 100.

11 Öz, a.g.m., s.52; Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu", s. 60; Demirci, "Çağdaş", s. 152.

12 Demirci, "Çağdaş", s. 152.

13 Gökalp, "Politik-Karizmatik", ss. 272-278; Hurvitz, a.g.e., s. 38; Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu", s. 61.

14 Shahrastani, a.g.e., ss. 132-133.

ve Cebriyye gibi hem Emevilerde hem de Abbasilerde iktidarı bir dönem etkileyen düşünce akımlarına karşı muhalif olan diğer akımlarla işbirliğine gitmiştir. Mutezile ve Hanefilik ile yakınlığı ve fikirsel alışverişiyle kolektif bir siyasal muhalefeti örgütlerken aynı zamanda otoritenin fikirsel altyapısına karşı da muhalif dini, fıkhî ve itikadi fikirleri örgütlemeyi veya onlardan faydalanmayı tercih etmiştir. O dönemde iktidarı ele geçiren siyasal gruplar çeşitli dini formülasyonlardan yararlanarak iktidardaki konumlarını pekiştirme yoluna gitmekteydiler. Örneğin Emeviler, Cebriyye fikrine dayanarak otoritelerine dini fikirsel kaynak ve dayanak bulmuşlardır. Emevi halifeleri Allah tarafından seçilmiştir ve hilafetin Emeviler bahşedilmesi ilahi bir olgudur; bu sebeple onlara itaat Allah'a itaat anlamına gelmektedir. Yine Abbasi halifeleri de özellikle Memun ve Mutasım döneminde ehl-i Hadis menşei din adamlarının siyasal baskısından kurtulabilmek adına hilafet makamını peygamberin değil Allah'ın yeryüzündeki halifesi (halife-i ru-y-i zemin) olarak gördüler. Böylelikle hilafet daha güçlü bir dinsel ve manevi konum kazanmıştır.¹⁵ Zeydilik de arka planında dinsel- itikadi açıklamaları olarak ve iktidar aktörlerine karşı kendi dini formülasyonlarını kurgulamaya çalışarak meşruiyet arayışına gitmiştir. Zeydiyye inancı, imamlık iddiasında bulunanların kesbi bilgi sahibi olması şart koşmaktadır. İmamiyye'deki gibi gizli bilgiye sahip ya da günahsız ve masum imamlara inanma ilkesi Zeydilerde yoktur. Bu özellikleri ile daha akılcı ve rasyonel bir profil çizmektedirler. Ayrıca İmamiyye'de imamlığın transferi veraset yolu ile olurken Zeydiyye'de veraset yerine imamlık huruç yapabilen ve cesaret gösterebilen kişilere ait olmaktadır.¹⁶ İmam Zeyd 740 yılındaki kıyamının başarısız olması üzerine Emevi halifesi Hişam bin Abdülmelik'in üzerine yolladığı askeri güce yenik düşerek şehit edilmiştir. Yerine geçen oğlu İmam Yahya bin Zeyd ise hayatının tehlikede olması ve babasının yolundan giderek ileride gerçekleştireceği huruç hareketi için güç toplamak amacıyla Horasan'a iltica etmiştir. Babasının hurucundan dört yıl sonra (744) Horasan'da huruç hareketine girişen İmam Yahya da Emevi güçleri karşısında yenik düşerek öldürülmüştür.¹⁷ Fakat İmam Zeyd ve oğlu Yahya'nın yaktığı huruç ateşi Emevilerden sonra iktidarı ele geçiren Abbasiler döneminde de sönmeyecek ve devam edecektir.

15 Gökalp, "Politik-Karizmatik", ss. 273-275.

16 Doğan, a.g.m., 100; Öz, a.g.m., s. 52.

17 Öz, a.g.m., ss. 48-49; Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", s. 62; Shahrastani, a.g.e., s. 134.

Abbasi Hilafeti Dönemi ve Sonrası Dönemlerde Zeydiliğin Durumu

Emevilere karşı örgütlenen Haşimoğulları (Abbasoğulları ve Alioğulları) Horasan'daki muhalif Fars savaş lordları ile de ittifak kurmuşlar ve 749 yılında Emevileri ortadan kaldırmaya muvaffak olmuşlardır. Fakat bu sefer de hilafet Abbasiler tarafından ele geçirilmiş ve Alioğulları yine ikinci plana itilmiştir. Abbasiler önce kendilerine yardım eden İranlı savaş lordu Ebu Muslim Horasanı ardından da Alioğullarını etkisiz hale getirerek iktidarı paylaşmamayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Zeydi taraftarların desteğini de alan Hz. Hasan'ın torunlarından İmam Muhammed Medine'de ve İmam İbrahim de Basra'da 762 yılında aynı anda isyana kalkışmışlardır. Bu kıyam hareketi Zeydiyye tarafından desteklenmiş ve Hz. Hasan'ın torunları imam olarak görülmüşlerdir. Fakat Abbasi Halifesi Mansur her iki isyanı da bastırarak İmam Muhammed ve İbrahim'i öldürtmüştür.¹⁸ Hz. Hasan'ın torunlarından İmam Muhammed ve İbrahim'in bu isyanları Zeydilik tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Zeydi huruç bunlarla da kalmamış 785 yılında yine Hz. Hasan'ın soyundan gelen İmam Hüseyin bin Ali ve taraftarları Medine'de ehl-i Beyte yönelik kötü muameleden ötürü ayaklanmışlar ve Mekke yakınlarında Halifenin ordusu tarafından katledilmişlerdir. Bu kıyam sırasında savaştan kurtulandan İdris bin Abdullah Mısır'a kaçarak burada İdrisiler devleti kuracak, İmam Yahya bin Abdullah da İran'ın kuzeyindeki ve Hazar Denizinin güneyindeki Taberistan adıyla anılan bölgeye giderek bu coğrafyada örgütlenmeye başlayacaktır.¹⁹ Böylelikle iktidarı ele geçiremeyen Zeydiler artık bölgeselleşeceklerdir.²⁰

Zeydilik 9.yy'da İmam Kasım bin İbrahim el Ressi tarafından sistematize bir hale getirilerek bir mezhep hüviyeti kazandırılır. Hatta İmam Kasım Zeydiliğin ikinci kurucusu olarak da bilinmektedir. El Ressi'nin oğlu İmam Muhammed bin Kasım Horasan, Küfe ve Taberistan'da Zeydilik faaliyetlerinde bulunur ve mezhebin bu bölgelerde yayılmasına çaba harcar. Taberistan'daki Zeydilik Samanoğlu işgali karşısında dayanamaz ve daha da doğuya Deylem ve Gilan bölgesine doğru çekilmek zorunda kalır. Deylem ve Gilan o dönemde daha İslam dini ile tanışmamıştır. Bölgede eski Fars dinlerine inanan Deylemliler yaşamaktaydı. Dönemin Zeydi imamı Hasan bin Utruş, Samanoğullarının işgaline uğrayan Taberistan'dan Deylem'e geçerek bölge-

18 Shahrastani, *a.g.e.*, s. 132; Jacob Lassner, "Responses to Unwanted Authority in Early Islam: Models for Current Shi'i and Sunni Activists" *The Sunna and Shi'a in History: Division and Ecumenism in the Muslim Middle East* içerisinde, ed. Ofra Bengio and Meir Litvak, Palgrave Macmillan, New York, 2011, ss. 33-34.

19 Adem Arıkan, "Gilan'da son Zeydi yönetim", *İstanbul İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:20, 2009, s. 2; Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", s. 65.

20 Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", s. 75; Hurvitz, *a.g.e.*, s. 38; Demirci, "Çağdaş", s. 170.

nin Müslümanlaşmasını sağlamıştır. Kendisine Deylem halkı tarafından *el Nasır li'l Hak* (Allah'ın zaferi) unvanı verilmiştir.²¹ 10.yy'da özellikle Deylem bölgesinde Zeydilik iyice kök salmıştır. İmam Kasım el Ressi'nin öğretilerinin takipçilerine Kasimiyye ve Nasır b. Utruş'unkilere de Nasiriyye olarak bilinmişlerdir. Bunlar erken dönem Zeydilik kolları olarak da bilinmektedir.²²

Diğer yandan el Ressi'nin torunu İmam Yahya bin Hüseyin bin Kasım el Ressi de 893 yılında Yemen'e gelerek Zeydiliği yayma faaliyetlerine başlar. Yemen'de Zeydi otoritesini tesis eden İmam Yahya bin Hüseyin *el Hadi ile'l Hak* unvanı ile anılır.²³ İmam Yahya'nın 893'te tesis ettiği Zeydi imamet 1962 yılına kadar sürecektir. Zeydilik 9. ve 10.yy şartlarında bölgesel hâkimiyet kurabildiği Taberistan, Deylem, Gilan (İran coğrafyasının kuzey bölgeleri) ile Yemen arasında kültürel ve mezhepsel bir bağlılık teşkil etmiş, Zeydi inancının fikirsel transferleri ve kolektif hafızası bu iki bölge arasında uzun bir süre hâkim olmuştur. İmam Yahya, bugün Zeydi Husi direnişinin de merkezi olan Sade şehrini kendine merkez üs olarak belirler ve daha sonra nüfuzunu Sana'ya doğru kaydırır. 905 yılında Zeydi imamet İsmaili Karmatilerin saldırılarına maruz kalır. Ancak kısa süren Karmati hâkimiyetine inatla direnirler. Yemen Zeydiliği daha sonra sırasıyla Eyyübiler, Memlükler ve en son 1538 yılında da Osmanlı hâkimiyeti ile tanışır.²⁴ Ancak Osmanlıların bölgeyi ele geçirebilmeleri kolay olmamıştır. 1597-1619 yılları arasında Zeydi imamlar Osmanlıya karşı isyan hareketlerinde bulunacaklardır. Bu dönemde Zeydi İmam Muhammed bin Kasım Osmanlı güçlerini bölgeye sokmamak için şiddetli bir direniş sergileyecektir. Osmanlılar ancak İmam Muhammed'in ölümünden sonra bölgeye nüfuz edebilecek fakat İmamların özerk yapısına da dokunmayacaklardır. Osmanlı hâkimiyeti 1848 yılına kadar sürecek ve bu tarihte yeniden Zeydi huruç hareketi baş gösterecektir. Zeydi direniş 1849'dan 1872'ye kadar sürmüş ve bu dönemde Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve Tevfik Paşa gibi önemli Osmanlı devlet adamları bölgedeki isyanı bastırmakla uğraşmışlardır. Bu tarihten sonra bölgenin idaresi Zeydi imamlarla paylaşılacak, Yemen'e atanan valiler ve imamlar ile birlikte yönetilmeye çalışılacaktır. 1904 yılında Zeydilerin Yahya Hamiduddin isimli imamı tekrardan Zeydi direnişini başlatacak ve Osmanlı hâkimiyetine karşı cihat ilan edecektir.²⁵

21 Henry Laoust, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999, s. 116; Öz, a.g.m., ss. 50-51; Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", ss. 76-80; Adem Arkan, a.g.m., ss. 3-4; Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Görüşleri", s. 96.

22 Öz, a.g.m., s. 54.

23 Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", ss.78-80.

24 Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", ss.85-87; Mehmet Ali Büyükkara, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 30, s.119.

25 Büyükkara, a.g.m., s. 119; Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", 90-91; Uyanık, a.g.m., s. 309.

Zeydilik ve İmamiyye Bağlantısı Üzerine

Zeydilik, önce Emevi ardından Abbasi rejimine karşı bir muhalefet hareketi olarak yükselmiş fakat hilafeti ele geçiremeyince bölgeselleşmiştir. Zeydiliğin erken dönemdeki karakterine baktığımızda Alioğullarının hilafet üzerinde hak iddia etmeleri ve bu yolda siyasal bir mücadelenin yürütücülüğünü yapmalarını görürüz. Alioğulları sadece Zeydilik üzerinden değil, pek çok farklı siyasi-dini fraksiyon üzerinden Abbasileri çökertmek için çalışma yürütmüşlerdir. On iki imam Şia'sı ve İsmaili Şia'sı bu tür muhalefet hareketlerinin diğer örnekleridir. Başarısız olan Zeydiyye bir süre sonra bölgeselleşerek bir kolu Taberistan, Deylem ve Gilan gibi Kuzey İran vilayetlerinde, diğer bir kolu da Yemen'de yayılacak ve hâkimiyet kuracaktır. Taberistan denilen bölge İran'ın kuzeyi, Hazar Denizinin de hemen güneyindeki dağlık bölge olup buraya Abbasi güçlerinin nüfuzu da pek mümkün olmamıştır. Abbasi hâkimiyetinden kaçan Zeydiler Taberistan bölgesine gelerek burada Tahiriler Devletine karşı ayaklanma başlatmışlardır. Yine o dönemde Abbasilere karşı ayaklanan Alioğulları soyundan Hasan bin Zeyd'i bölgeye davet etmişler ve hurucun başına geçmesi teklifinde bulunmuşlardır. Tahirilere karşı Hasan bin Zeyd'in başını çektiği isyan başarıya ulaştınca Zeydi imamet devleti de Taberistan'da doğmuştur. Ardından bölgeye Tahiriler gibi yine İran kökenli bir kavim olan Samanoğulları nüfuz etmeye başlamış, Hasan bin Zeyd'in yerine geçen kardeşi Muhammed bin Zeyd de Zeydiliği Horosan'a yayma çabalarından ötürü Samanoğulları ile karşı karşıya gelmiştir. Yapılan savaşta Zeydi imamet kaybetmiş ve 14 yıl boyunca bölge Fars kökenli Sünni bir hanedan olan Samanoğlu hâkimiyetinde kalmıştır. Taberistan'ın Samani hâkimiyetine girme- siyle birlikte Zeydiler kuzeybatıya yani Deylem ve Gilan bölgelerine çekilmek zorunda kalmışlardır. İktidar içi kavgalarla zayıflayan bölgedeki Zeydi imamet bir süre sonra Büveyhoğullarının eline geçecektir.²⁶ Büveyhoğulları da ilk başlarda Zeydi mezhebi benimseyecekler fakat daha sonra Bağdat'a hâkim olup Abbasi halifesini nüfuz ve kontrolleri altına aldıklarında On İki İmam Şiiliğine geçeceklerdir.²⁷ Büveyhilerin Bağdat'a hâkim olmaları ile İmamiyye mezhebini Zeydiliğe tercih etmeleri bölgede Zeydiliğin tutunacak tabanı olmaması ile açıklanabilir. Fakat İmamiyye Irak ahalisindeki etki ve nüfuzu nedeniyle Şii alt mezhepler içerisinde benimsenmesi daha uygun görünmüştür.

Zeydilik bölgede uzun yıllar hâkimiyet kuracak hatta Gilan bölgesindeki Zeydi Al-i Karkiya Devleti, 15.yy'da Akkoyunlular ile Safevi tarikatının güç

26 Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", ss. 76-80 ; Arıkan, a.g.m., ss. 3-4.

27 Monika Gronke, *Iran: A Short History From Islamization to the Present*, çev. Steven Rendall, Markus Wiener Publishers, Princeton, 2008, ss. 27-28.

mücadelesinde Akkoyunlulardan kaçan Safevi ailesinin üyelerini, özellikle Şah İsmail'i, korumuşlar ve teslim etmemişlerdir. Bu nedenle Gilan'daki Zeydi yönetim (Al-i Karkiya imameti) ile ileride İran'da kurulacak olan Safevi Devleti arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Ancak Şah İsmail, Safevi Devletini kurduğunda Zeydiyye'yi değil On İki İmam mezhebini devletin resmi mezhebi ve ideolojisi olarak belirleyecektir. Yine kesin bir bilgi olmamakla birlikte İsmail'in Gilan'da saklandığı süre zarfında Zeydi âlimlerden din dersleri aldığı da iddia edilmektedir.²⁸ Gilan'daki Zeydi yönetim Zeydiyye mezhebinin Carudiyye koluna aittir.²⁹ Zeydiyye kendi içerisinde de Carudiyye, Salihiyye (Bütriyye), Süleymaniyye (Ceririyye) olmak üzere üç ana kola (alt mezhebe) ayrılmaktadır. On İki İmam ile Zeydilik arasında köprü vazifesi gören alt mezhep ise Carudiyye olarak bilinmektedir. İran'daki İmamiyye mezhebi Carudilik üzerinden Zeydilik ile temas sağlamakta ve sadece itikadi anlamda değil siyasi anlamda da ortak yönleri bulunmaktadır. Diğer mezhepleri de inceleyecek olursak; Salihiyye, Ebubekir ve Ömer'e yapılan biati kabul ederler ve bu ilk iki halifeden teberri ederler. Hz. Osman'ın ise ilk altı ayındaki hilafetinden teberri etmekle birlikte daha sonradan kâfir olduğunu varsayarlar. Ayrıca Hz. Ali'ye karşı savaştan Hz. Ayşe, Hz. Zübeyir ve Talha'yı da kâfir olarak nitelendirirler. Hasan ve Hüseyin soyundan kılıcını kim çekip kıyamda bulunuyorsa imamet onun hakkı olduğuna inanılmaktadır. Salihiyye Sünniliğe en yakın olan Zeydiye mezheplerindendir. Fıkıh konularında genelde Hanefiliğe müracaat etmekte ancak itikadi konularda ise Mutezileye başvurmaktadır.³⁰ Zeydiyye'nin diğer bir alt kolu Süleymaniyye'dir. Süleymaniyye'nin diğer bir ismi de Ceririyye olarak bilinir. Mağrib'te kurulan İdrisi hanedanının Zeydi âlimlerinden sayılan Süleyman bin Cerir'in takipçileri için verilen isimdir. Süleymaniyye'ye göre Allah ve Peygamber imam tayininde bulunmamışlardır. İmamet için şura yoluyla inananlar kendi aralarında en faziletli kişiyi imamlık makamına seçebilirler. Eğer imamet için en uygun kişi bulunamıyorsa daha az efdali bu göreve layık görülebilir. Hz. Ebubekir ve Ömer'i mefdul ilkesi uyarınca halife olarak kabul etmektedir. Fakat Hz. Osman'ı ve Hz. Ali'ye karşı savaştan herkesi kâfir ilan etmektedirler. Rafizileri de yoğun eleştiriye tabi tutar. Özellikle takiyye prensibini şiddetli bir şekilde eleştirir. Zeydiyye zaten özü itibari ile hurucu ve açıktan mücadeleyi benimsediği için takiyyeye sıcak bakabilmesi mümkün değildir.³¹ Zeydiye'nin bir diğer ve en önemli kolu Carudiyye olarak bilinir. Bu kolu diğerlerinden ayıran özelliği ise On İki İmam Şia'sına olan yakınlığıdır diyebiliriz. Kurucusu

28 Arıkan, a.g.m., ss. 7-9.

29 Arıkan, a.g.m., s. 22.

30 Öz, a.g.m., s. 55; Shahrastani, a.g.e., ss. 137-138.

31 Öz, a.g.m., ss. 55-56; Shahrastani, a.g.e., ss. 136-137.

Ebu Carud Ziyad'dır. Ebu Carud'un ilk zamanlar On İki İmam mezhebinin kurucusu Cafer-i Sadık'ın takipçilerinden olduğu bilinmektedir. Ebu Carud Zeydilikteki huruç prensibi noktasında On İki İmam Şia'sından ayrılmakta ancak diğer konularda ise görüş birliği içerisinde bulunmaktadır. Carud'a göre Peygamber isim ile nokta atışı değil fakat imamın özelliklerini tanımlayarak yerine zaten Ali'yi tarif etmiştir. Ancak Peygamber'den sonra ümmet bu tarifi görmezden gelerek Ebubekir, Ömer ve Osman'ı halife seçip küfre düşmüşlerdir.³² Carud bu görüşüyle Zeyd bin Ali'nin ilkelerine de muhalefet etmekte ve İmamiyye'ye yaklaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle İmam Zeyd'in belirlediği mefdulun imametinin caiz olduğu görüşüne aykırı bir görüşü ortaya sürmektedir. Bilindiği üzere İmam Zeyd bu yüzden Küfelileri rafizilikle suçlamış ve ters düşmüştü. Yine Carudiyye'de Hz. Ali'den sonra imamet nas gereği Hz. Hasan ve Hüseyin'e aittir. Bu ikisinden sonra ise imamet konusunda herhangi bir nas mevcut değildir. Her kim cesaretiyle huruç hareketine girer ve inananlara önder olursa imamın da o olacağı yönünde bir görüş hâkimdir.³³ Carudilere göre silsile Hz. Ali, Hasan, Hüseyin daha sonra Hüseyin'in oğlu Ali bin Hüseyin Zeynelabidin, Zeyd bin Ali ve son olarak da Hz. Hasan'ın torunu Medine'de 762 yılında ayaklanan Muhammed bin Abdullah'tır. Carudi Zeydiliği ayrıca İmam Ebu Hanife'yi de Zeydi kabul etmektedir. İmam Ebu Hanife, Hz. Hasan'ın torunu İmam Muhammed'in Abbasilere karşı isyanına destek vermiş ve bu yüzden de Abbasi Halifesi Mansur tarafından hapse mahkûm edilmiştir. İmam Muhammed'in etrafında Abbasi hilafetinden rahatsız olan herkesin toplanması ve Zeydilerin de büyük çoğunlukla destek vermesi bu kıyama Zeydilik kimliği kazandırmıştır.³⁴

20. yy'da Yemen'de Zeydi İmamet ve İmamet Sonrası Dönem

1918'de Osmanlı Devleti, isyan halinde olan Yemen'den çekilmiş ve Zeydi imamet 30 Ekim 1918'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 1924 'te de İmam Yahya Hamiduddin kendisini kral ilan etmiştir. İmam Yahya 1948 yılına kadar Yemen'i yönetmiştir. İmamet rejiminden bahsederken buradaki Yemen kavramından kasıt Kuzey Yemen'dir. 1990 yılına kadar bağımsız kalan Güney Yemen ise o yıllarda İngiliz müstemlekesidir.³⁵ Yemen'deki Zeydi imamet 1934 yılında Suudi Arabistan'la sınır problemi yüzünden savaşacak ve Necran, Cizan ve Asir vilayetler Suudilerin eline geçecektir.³⁶ O tarihte yapılan anlaşmaya göre

32 Öz, a.g.m., s. 54; Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", s.68; Doğan, a.g.m., s. 91.

33 Shahrastani, a.g.e., s. 135.

34 Shahrastani, a.g.e., s. 135.

35 Gökalp, "Zeydiye Mezhebinin Doğuşu", ss. 90-91; Juneau, a.g.m., s. 651.

36 Stig Stenslie, *Not too strong, not too weak: Saudi Arabia's policy towards Yemen*, Norwegian Peacebuilding Research Center, Oslo, 2013, s.1; Ahmed Yousefpour ve Shahrām Masoumi, "Geopolitical Analysis of Al-Houthi Shiites in the Yemeni Revolution (2001 – 2012)", *International Journal of Scientific Study*, Cilt: 5, Sayı: 5, 2017, s. 260.

anlaşmanın her yirmi yılda bir yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Zeydiler, Vehhabi Suudileri Emevilerin devamı olarak görmüşler ve kendilerine yönelik en önemli tehdit olarak algılamışlardır.³⁷ Zeydi imamet ile Suudi Krallığı arasındaki bu mezhepsel gerilim ve yaşanan savaştan dolayı sıcaklığını koruyan problem, 1962 yılında Nasırizm'den ve Arap Milliyetçiliğinden etkilenen ordu mensuplarının İmama karşı isyanı sırasında yerini zorunlu olarak işbirliğine bırakmıştır. İddiaya göre Suudilerin kurucu kralı Abdülaziz ibn Suud ölmeden önce vasiyeti gereği oğullarına “Yemeni güçsüz tutmaları” talimatını vermiştir.³⁸ Çünkü nüfus olarak Suudilerden fazla olan bir Yemen, güçlenmesi halinde Suudilere kaptırdığı topraklarını geri almak isteyebilir ve bu da Suudileri zora düşürecek bölgesel bir savaşa yol açabilirdi. Fakat atmışlı yıllarda Nasırizmin bölgedeki tüm monarşi yönetimlerini tehdit etmesiyle birlikte Suudiler Yemen iç savaşında İmamet rejimine destek vermiştir. Monarşinin varlığını devam ettirmesi daha önemli bir öncelik olarak görülmüştür. İç savaş beş yıl sürmüş ve sonunda 897-898 yılından beri Yemen'i yöneten Zeydi İmamet yıkılmıştır. Yerine Yemen Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu yönetim değişikliği artık Zeydiliğin dini ve mezhepsel esaslarının Yemen'in yönetiminde hiçbir role sahip olamayacağı bir dönemi başlatmaktaydı.

1962'deki devrimden sonra Zeydilik temel öğretisinde faaliyet gösteren okullar kapatılmış, Zeydi mollaların önemli bir kısmı öldürülmüş, dini ritüellerde ve eğitim kurumlarında ehl-i Beyt isimlerinin anılması yasaklanmıştır.³⁹ Yemen cumhuriyetçilerinin başını çektiği devriminin yarattığı şok yıllarca Zeydi çevrelerde hissedilen kültürel bir bunalım haline gelmiştir. Kuzey Yemen'deki Cumhuriyetçi rejimin liderliğine 1978 yılında Ali Abdullah Salih gelmiştir. Salih köken olarak Zeydi olmasına rağmen pragmatik politikalar takip etmeye çalışmış, Suudi Arabistan'dan gelecek ekonomik yardımlara duyduğu ihtiyaçtan dolayı Selefiliğin, özellikle Yemen'in Zeydilerin yoğun yaşadığı kuzey bölgelerinde yayılmasına sessiz kalmıştır. İlave ten Selefilik, Yemen'deki Müslüman Kardeşlerin temsilcisi olan İslah Partisi ile yaptığı işbirliği ile de uzun yıllar yayılma imkânı elde etmiş ve ülkenin % 30-35'lik bir kısmını oluşturan Zeydi nüfusu tehdit eder hale gelmiştir. Ayrıca Yemen hükümeti bilinçli olarak Zeydilerin yoğun yaşadığı Sade vilayetinde politik ayrımcılık, ekonomik anlamda geri bırakma ve kültürel marjinalizasyon uygulamalarında bulunmuştur.⁴⁰ Bu durum süreç içerisinde Zeydi toplumun daha muhalif bir hale gelmesine ve 2004 yılında ilk kez hu-

37 Stenslie, a.g.m., s. 1 ; Uyanık, a.g.m., ss. 314-315.

38 Stenslie, a.g.m., s. 1.

39 Yousefpour ve Masoumi, a.g.m., s. 258.

40 Büyükkara, a.g.m., ss. 122-124; Juneau, a.g.m., s. 651.

ruç harekâtında bulunmasına sebebiyet vermiştir. Zeydi imamet en son Osmanlı hâkimiyetine karşı 1918 yılında huruçta bulunduktan tam 86 yıl sonra bir kez daha, bu sefer Suudi ve Körfez destekli Abdullah Salih rejimine karşı, Husi ailesinin liderliğinde huruçta bulunacaktır.

Zeydilik ve İran Bağlantısı Üzerine

Carudilik diğer alt mezhepler içerisinde İmamiyye'ye en yakın olması hasebiyle Carudiliğin görüldüğü yerlerde kolayca On İki İmamlaşma mümkün olabilmektedir. Özellikle Taberistan, Deylem ve Gilan'daki Zeydiliğin Carudilik alt mezhebine dâhil olması nedeniyle İmamiyye hızlı bir şekilde yayılım göstermiştir.⁴¹ Yine Yemen'de hâlihazırda Zeydi toplumun liderliğini üstlenmiş olan Husi klanının Carudilik koluna bağlı olmasından dolayı Kum merkezli İran'daki İmamiyye ile hem mezhepsel anlamda hem de bu vesileyle Tahran rejimi ile siyasal anlamda bağlarının olduğu iddiaları mevcuttur. Yemen'deki Zeydi âlimlere göre itikadi anlamda İmamiyye ile Zeydilik arasında benzerlik olabilmesi mümkün değildir, fakat Hizbullah'ın ABD ve İsrail'e karşı direniş cephesi oluşturmuş olması ve bu şekilde Hizbullah'ın huruç doktrinini benimsemesi Hizbullah'ı ve dolayısıyla Hizbullah'ın arkasındaki güç olan İran'ı Yemen'deki Zeydi direnişçilere sempatik kılmakta ve her ikisini ortak bir noktada buluşturmaktadır. Tabî ki bu nedenlerin yanında Yemenli çağdaş Zeydi âlimlerin de endişeli oldukları bir konu da Zeydiliğin İmamiyye'nin etkisi altına girmesi meselesidir. Özellikle Zeydi medreselelerinde İmamiyye'nin eserlerinin son dönemlerde yaygın biçimde okutulmaya başlanması ve Selefiliğe karşı İmamiyye itikadı ile girilen ittifakın Zeydiliği Yemen'de zayıflattığı belirtilmektedir.⁴²

İmamiyye'de takiyye anlayışının olmasından ötürü huruç prensibi yoktur. Ancak Zeydiyye Mutezile'den miras aldığı *Emr-ibi'l Maruf ve Nehy-i ani'l Münker* prensibinden ötürü huruçta bulunmak, yanlışa ve zalime karşı cihat etmek vaciptir. Fakat Zeydi imamlar bir yandan da İran ve Hizbullah'ı ABD ve İsrail ile açıktan mücadele etmelerinden ötürü takiyyeci olarak görmemektedirler. Zaten Humeyni'nin velayet-i fakih teorisi (İmam'ın beklenen mehdinin vekili olduğu görüşü) ile Ayetullah rejimi İmam Mehdi'nin zuhuruna kadar siyasal anlamda Mehdinin vekaleti yürüttüğü için takiyye ve sessiz kalma metodu Kum merkezli İmamiyye'de bir anlamda terk edilmekte, böylelikle Kum merkezli İmamiyye Nefes merkezli İmamiyye'den farklı bir profil çizmektedir. Bu anlamda Zeydiliğin Carudilik kolu ile Kum merkezli İmamiyye birbirleri

41 Hasan Yaşaroğlu, "Taberistan ve Deylem Zeydiliği", *İslami İlimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2011, s. 228.

42 Cenk Tamer, *İran'ın Kara Hâkimiyeti Teorisi Bağlamında Yemen Politikası*, Ankasam, Ankara 2017, s. 33; Demirci, "Çağdaş", s. 155; Uyanık, a.g.m., s. 313; Yousefpour ve Masoumi, a.g.m., s. 259.

ile yakınlık kurmaktadır. Ayrıca Yemen'deki Husilerin liderlerinden olan Bedrettin Husi, oğulları Hüseyin Husi ve şuan örgütün lideri olan Abdülmelik Husi'nin İran İslam Devriminin hemen akabinde 1981 yılında Kum şehrine giderek eğitim aldıkları bilinmektedir. Yine Bedrettin Husi'nin yetmişli yıllar boyunca İran'daki molla sınıfıyla direk temas halinde olduğu da bilinmektedir. Bedrettin Husi ve oğullarının Humeyni'nin fikirlerinden etkilendiği ve Şebab el Müminün (İmanlı Gençlik) hareketinin kurulmasında Hizbullah'ın örnek alındığı da iddialar arasındadır.⁴³ 1986 yılında İran İslam İnkılabından etkilenen Husiler, Şebab el Müminün adında bir gençlik örgütlenmesinin temellerini atmışlardır. Bu örgütlenme Zeydi toplumuna yönelik baskılara karşı huruç hareketine öncülük edecek ve milis gücünü oluşturacaktır. Hareket daha sonra Ensarullah adını alacaktır. Yine Bedrettin Husi'nin oğullarından Hüseyin Husi 1990'lı yıllarda Zeydi toplumun Yemen parlamentosundaki temsilcisi olan Hizbul Hak partisinden seçilerek milletvekili olarak görev yapmıştır. Hüseyin Husi 2004 yılında Yemen rejimine ayaklanma, diğer bir ifadeyle imam olup huruç başlatınca, hükümet güçleri ile Husiler arasında savaş başlamıştır. Bir mağarada kısıtılarak, Abdullah Salih'in askerlerince öldürülen Hüseyin Husi'nin bu kıyama bir nevi zincirleme şekilde altı savaşa neden olacak Husi-Zeydi hurucunun da fitilini ateşlemiştir. Bölgedeki Zeydi kökenli kabileler kendilerine sığınan Hüseyin Husi'nin öldürülmesini kabile geleneklerine hakaret olarak görmüşler ve Abdullah Salih rejimine karşı Husi ailesinin başını çektiği huruca katılmaya başlamışlardır.⁴⁴ Bu şekilde huruca katılan kabileler de bir süre sonra Husi adıyla anılmaya başlanacaktır. Zeydi toplumun 2000'li yılların başında böylesine bir huruç ile silahlı bir isyana yönelmesinin nedenleri Zeydilerin çoğunlukla yaşadığı ülkenin kuzeyindeki Sade vilayetinin uğradığı sosyo-kültürel ve ekonomik ayrımcılığın yanı sıra mezhepsel problemlerde de aranmaktadır.⁴⁵ Yemenli Zeydi toplum 1962'de yıkılan Haşimi imametten sonra ülke nezdinde hiçbir ölçüde söz sahibi olmamış ve Zeydiler hep ikincil plana itilmiştir. Ülkenin %30-35'ini oluşturan Zeydilerin, Abdullah Salih'in finans kaynağı olarak gördüğü Suudilerin Yemen'de Selefiliği yayma politikalarından olumsuz yönde etkilenmeleri son yirmi yılda bardağı taşıran son damla olmuştur.

1962 yılında Cumhuriyetçilerin devrim yaparak Zeydi imamete son vermesinden bu güne Yemen'deki Zeydiler imamsız yani lidersiz konumdadırlar. Yemen'de Selefî inancın süreç içerisinde Şafilik ve Zeydilik karşısında güç kazanması Zeydi toplumu iyice izole edilmiş hissine sürüklemiş ve Sana'daki

43 Büyükkara, a.g.m., ss. 128-129; Yousefpour ve Masoumi, a.g.m., s. 259; Juneau, a.g.m., s. 655.

44 Yousefpour ve Masoumi, a.g.m., ss. 259-260; Büyükkara, a.g.m., ss. 139-140; Helen Lackner, *Why Yemen Matters: A Society in Transition*, Saqi Books, Londra, 2014, s. 9.

45 Büyükkara, a.g.m., s. 148.

yönetime karşı savunmacı bir forma sokmuştur. Son otuz yılda Selefiliğin camilerde, mescitlerde ve eğitim kurumlarında hızla yayılması, Yemen ırşad bakanlığının Selefiler tarafından ele geçirilmiş olması, Körfez ülkelerinde çalışan Yemenlilerin çalışma süreçlerinde Selefileşmeleri, Afgan cihadından dönen Yemenlilerin 1990'lı yıllarda Salih rejiminin desteğiyle güneyli Marksist ayrılıkçılara karşı kullanılması bunların hem güç kazanmaları hem de Afganistan'da edinmiş oldukları şiddetli Şii düşmanlığını Yemen'de yaymaları Zeydi toplumda kuşatılmışlık algısı yaratmıştır. Aynı zamanda Sade vilayetinin sosyo-ekonomik ve kültürel olarak geride bırakılması da Zeydi toplumunda rahatsızlık meydana getirecek ve uzun yıllar süren bu birikmişlikler Husi isyanını körükleyecektir. 2004 yılında ilk kıyam başladığında Husi taraftarlarının sayısı 3 ila 4 bin iken 2010 yılına gelindiğinde bu rakam 100 ila 120 bin civarını bulmuştur.⁴⁶ Diğer yandan, Selefiler Yemen üzerinde Müslüman kardeşlerle bağlantılı olan İslah Partisi ile son yirmi yılda yakın işbirliği içerisinde bulunmuş ve İslah Partisi Selefiliğin yayılması amacıyla kullanılmıştır. Bu nedenle Zeydiliğin Yemen'deki tek tehdit algısı Selefiler ve Salih rejimi değil aynı zamanda İslah Partisidir.⁴⁷ Aslında Husi ailesinin lideri olan Bedrettin Husi, 1962'de iç savaş başladığında Suudi Arabistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.⁴⁸ O yıllarda Suudi rejimi, Yemen'deki kendileri gibi monarşi olan imamet rejimini destekleyeceklerdir. Ancak değişen şartlar, özellikle 1979 İran İslam Devrimi ve bölgeye etkisi, Suudilerin Yemen'deki Zeydi toplumu bir tehdit olarak algılamalarına neden olmuştur. Örneğin ailenin büyüğü ve aynı zamanda önemli bir Zeydi âlim olan Bedrettin Husi'ye göre Zeydilik *Emr-ibi'l Maruf ve Nehy-i ani'l Münker* prensibiyle kendini diğer Şia kollarından ayırmaktadır.⁴⁹ Bu prensip huruç ve kıyama ilham vermektedir. Tarihte Kuzeybatı Afrika'da İdrisiler, Taberistan'da Nasır el Utruş ve Yemen'de İmam Yahya bu prensip gereği huruç ile otoritelerini kurmuşlar. Yemen'deki hâlihazırda isyanın da kendi soyunu ehl-i Beyt'e dayandıran Husi ailesi tarafından tekrardan Zeydi imameti canlandırmak amacıyla huruç maksadıyla yapıldığından endişe edilmektedir. Fakat bu suçlamalar Husiler tarafından reddedilmekte; sadece doğal haklarını almak, aşırı Selefileşmenin önlenmesini sağlamak ve Suudi işbirlikçisi rejimin baskısını engellemek amacı güttüklerini ifade edilmektedir.⁵⁰

46 Büyükkara, a.g.m., ss. 123-125 ve 140.

47 Thomas Juneau, a.g.m., s. 660.

48 Alptekin Dursunoğlu, "Ensarullah ve Hizbullah", *Yakın Doğu Haber*, 2 Kasım 2014, http://www.ydh.com.tr/YD434_ensarullah-ve-hizbullah.html

49 Demirci, "Çağdaş", s. 152.

50 J.M. Sharp, *Yemen: Background and U.S. Relations*, Congressional Research Service, Washington, 2015, s. 4.

Husi ailesinin öncülüğünde kurulan Ensarullah Partisinin ideolojik olarak Hizbullah'a benzerlik göstermesi, Ensarullah'ın sloganlarının "Amerika'ya ölüm, İsrail'e ölüm, Yahudilere lanet, İslam'a zafer" olması özellikle Batı çevrelerinde, İsrail'de ve Suudilerde tedirginlik yaratmaktadır. Ensarullah örgüt yapısı olarak tıpkı Hizbullah gibi yapılanmış, sadece bir silahlı örgüt değil aynı zamanda eğitim, sosyal dayanışma ve sağlık hizmetleri de sunan bir vakıf özelliği de gütmeye çalışmıştır.⁵¹ Ayrıca İran'ın Ortadoğu'da özellikle devlet dışı aktörler vasıtasıyla elindeki dini-mezhepçi rejimin ihracı gücünü kullanarak nüfuz elde etme siyasetini gütmesi, Zeydi toplumunu hedef tahtasına oturtmaktadır. Zeydilerin Yemen'de İran'ın güdümüne girdiği algısı da bölge ülkelerini ve Batıyı Yemen konusunda daha fazla pozisyon almaya itmektedir. Husilerin TV yayın organlarının İran ve Hizbullah tarafından finanse edilmesi, Hizbullah'ın Husilere lojistik destek ve askeri eğitim verdiğini ifade etmesi, İranlı yetkililerin Husilerin Yemen'in başkenti Sana'yı 2014'de düşürmeleriy-le birlikte Ortadoğu'da beş Arap başkentine hâkim olduklarını açıklamaları Zeydi-İran işbirliğini ortaya koyar nitelikteki gelişmelerdir.⁵² Bu sebeplerden ötürü Suudi Arabistan'ın başını çektiği Bahreyn, Fas, Kuveyt, Sudan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Pakistan gibi ülkelerden müteşekkil Sünni askeri ittifak, 2015'te Husi ilerleyişini durdurmak için Yemen'e müdahalede bulunarak Yemen'deki Suudi yanlısı Sünni iktidarı ayakta tutmaya çalışmıştır.

Sonuç

Suudiler halen Zeydiler tarafından Emevi ve Muaviye geleneği ve kültürünün devamı olarak görülmektedir. İran'ın bölgeye nüfuzu da bölgedeki Sünni Arap devletler tarafından Sasanilerin tekrardan dirilişi olarak görülmekte ve bu da mezhep çatışması üzerinden yürümektedir.⁵³ Zeydilik bu çatışma ve rekabetin ortasında İran'daki siyasallaşmış İmamiyye Şia'sının müttefiki olarak konumlandırılmakta ve tehdit olarak algılanmaktadır. Özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri bölgenin İran'ın nüfuzuna girmemesi için her türlü askeri seçeneği denemektedirler. Zeydiliğin Emevi ve Abbasilere karşı isyan ederek ve mücadele vererek ortaya çıkan ve siyasal sebepler taşıyan mezhepsel altyapısı süreç içerisinde daima Yemen'e hâkim olmaya çalışan Sünni hanedanlarla mücadele kapsamında gelişmiştir. Zeydilik, Kureys'in

51 J.M. Sharp, *Yemen: Civil War and Regional Intervention*, Congressional Research Service, Washington 2018, s. 1; Yousefpour ve Masoumi, a.g.m., s. 259.

52 Thomas Juneau, a.g.m., ss. 648-656; Roland Popp, "War in Yemen: Revolution and Saudi Intervention", *CSS Analyses in Security Policy*, Sayı: 175, 2015, s. 3; Mareike Transfeld, "Iran's Small Hand in Yemen", *Carnegie Endowment for International Peace*, 14 Şubat 2017, <https://carnegieendowment.org/sada/67988>.

53 Büyükkara, a.g.m., s. 143; Uyanık, a.g.m., ss. 314-315.

güçlü klanları olan Emevilerin ve Abbasilerin iktidarlarını yıkamayınca bölgeselleşmiş, ilk başlarda Mağrip, İran'ın kuzey eyaletleri (Taberistan, Gilan ve Deylem) ve Yemen'de tutunan Zeydilik, daha sonraları pek çok bölgeden silinecek ancak sadece Yemen'de tutunabilecektir. Zeydiliğin Kuzey İran'daki kolunun İmamiyye içerisinde eriyip gitmesi (16.yy) özellikle Zeydilik içerisindeki bazı ekollerin İmamiyye ile ortak noktalarının olmasından kaynaklanmış ve İran'daki Zeydiyye kaybolmuştur. Yemen'de 9. yy'da tesis edilen Zeydi imamet ise 1962 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca gerek rejim baskısı ve gerekse aşırı Selefileştirme politikalarından ötürü iyice kuşatılmışlık sendromuna bürünen Zeydi Yemen toplumu Husi ailesi liderliğinde huruç hareketinde bulunmuştur. Süreç içerisinde İran ve Hizbullah ile temas kurdukları ve İran'ın nüfuzunun Husi gruplar içerisinde artmaya başladığı görülmüştür. Bu durum Zeydi Husilerin İran'ın Devrimci Şia (Devrimci İmamiyye/ Kum ekolü) ideolojisi içerisinde erimeleri endişelerini artırmıştır. Fakat Husilerin bölgede yürüttükleri savaşta İran'ın desteği olmadan da ayakta kalabilecekleri ve güçlü bir aktör olarak var olabilecekleri tezleri de savunulmaktadır. Zeydi gelenek tarihte de Sünni otoriteler tarafından baskılanınca İran ve Horosan'a sığınma ve oradaki halkın içerisinde örgütlenme yöntemini geliştirmişlerdir. Emevi ve Abbasi otoritelerinin fazla güçlü olmadığı ve genelde muhalif Fars kökenli tebaanın bulunduğu Horasan ve İran coğrafyası daima Zeydiler için hem işbirliğinde bulunabilecekleri hem de iyi örgütlenebilecekleri bir alan olmuştur. Günümüzde ise bir kez daha Arap Yarımadasındaki Selefi kökenli ülkeler tarafından tehdit olarak görülen ve baskılanmaya çalışılan Zeydilerin bu durum karşısında İran ile yakınlaştıkları ve bu kez lojistik, ideolojik ve mezhepsel anlamda da işbirliği içerisinde buldukları görülmektedir.

Kaynakça

- ARIKAN, Adem, "Gilan'da Son Zeydi Yönetim", *İstanbul İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, Sayı: 20, ss. 1-26.
- BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, "Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2011, Cilt:16, Sayı: 30, ss. 115-152.
- BENGIO, Ofra ve Litvak, Meir (edit), *The Sunna and Shi'a in History: Division and Ecumenism in the Muslim Middle East*, Palgrave Macmillan, New York, 2011.
- DEMİRCİ, Kadir, "Günümüzün Önde Gelen Yemenli Zeydi Alimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, Cilt: 11, Sayı: 2, ss. 169-186.
- DEMİRCİ, Kadir. "Çağdaş Zeydi Âlimlerle Zeydiyye ve Hadis Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2006, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 151-165.
- DOĞAN, İsa, "Zeydiyye Mezhebi", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989,

- Sayı: 3, ss. 83-107.
- DÜRSUNOĞLU, Alptekin, "Ensarullah ve Hizbullah", *Yakın Doğu Haber*, 2 Kasım 2014 (Erişim: 7 Mart 2019). http://www.ydh.com.tr/YD434_ensarullah-ve-hizbullah.html
- GÖKALP, Yusuf, "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 55-93.
- GÖKALP, Yusuf, "Politik-Karizmatik Liderci Anlayışın Bir Tezahürü Olarak Zeydilik", *Dini Araştırmaları* 10, 2007, Sayı: 30, ss. 267-278.
- GÖKALP, Yusuf, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 95-112.
- GRONKE, Monika, çev.: Steven Rendall, *Iran: A Short History from Islamization to the Present*, Markus Wiener Publishers, Princeton, 2008.
- JUNEAU, Thomas, "Iran's Policy Towards the Houthis in Yemen: A Limited Return on a Modest Investment", *International Affairs*, 2016, Cilt: 92, Sayı: 3, ss. 647-663.
- LACKNER, Helen, *Why Yemen Matters: A Society in Transition*, Saqi Books, Londra, 2014.
- LAOUST, Henry, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÖZ, Mustafa, "Zeyd b. Zeynelabidin ve Zeydiyye", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, Sayı: 19, ss. 43-58.
- POPP, Roland, "War in Yemen: Revolution and Saudi Intervention", *CSS Analyses in Security Policy*, 2015, Sayı: 175, ss. 1-5.
- SHAHRASTANİ, Muhammed b. Abdal Karim, çev.: A. K. Kazi ve J. G. Flynn, *Muslim Sects and Divisions*, Kegan Paul International, London, 1984.
- STENSLIE, Stig, *Not Too Strong, Not Too Weak: Saudi Arabia's Policy Towards Yemen*, Norwegian Peacebuilding Research Center, Oslo, 2013.
- SHARP, Jeremy M., *Yemen: Background and U. S. Relations*, Congressional Research Service, Washington, 2015.
- SHARP, Jeremy M., *Yemen: Civil War and Regional Intervention*, Congressional Research Service, Washington, 2018.
- TAMER, Cenk, *İran'ın Kara Hakimiyeti Teorisi Bağlamında Yemen Politikası*, Ankasam, Ankara, 2017.
- TRANSFELD, Mareike, "Iran's Small Hand in Yemen", *Carnegie Endowment for International Peace*, 14 Şubat 2017 (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).<https://carnegieendowment.org/sada/67988>.
- UYANIK, Mevlüt, "Zeydiliğin Merkezi: Yemen", *İslami İlimler Dergisi*, 2011, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 309-315.
- YOUSEFPOUR, Ahmad ve diğerleri, "Geopolitical Analysis of Al-Houthi Shiites in the Yemeni Revolution (2001 – 2012)", *International Journal of Scientific Study*, 2017, Cilt: 5, Sayı: 5, ss. 257-262.